

СУПРОТСТАВЉАЊЕ ТЕРОРИЗМУ И СНАГАМА ОРУЖАНЕ ПОБУНЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОКВИРИМА

Дарко Трифуновић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

У светској литератури не постоји јединствена дефиниција тероризма, али је општеприхваћен став о њеним битним елементима. Тероризам као метод треба разликовати од других облика насиља, пре свега од гериле и терора. С обзиром на то да је тероризам облик политичког насиља, треба га разликовати и од појмова побуне и оружане побуне, јер побуњеници могу, као једну од својих метода, да користе и тероризам. Посебан проблем представља могућност да се побуна и оружана побуна могу тумачити на разне начине, почевши од безбедносног, политичког или у кривично-правном смислу. Недавни догађаји названи „Арапско пролеће” само још више указују на комплексност случаја у којем се велике групе грађана побуне против тренутне власти, а сама побуна у једном тренутку прерасте у оружану побуну ради свргавања власти или сецесије дела територије. Околности у којима би се могли наћи припадници Војске Србије, као што је општенародна побуна, нпр. против режима на власти, те могући ангажман Војске Србије, отвара не само правна и професионална већ и етичка питања која морају бити унапред дефинисана.

Кључне речи: међународно кривично право, тероризам, оружана побуна, герила, снаге безбедности

Увод

За потребе овог рада неопходно је извршити дефинисање појмова као што су: тероризам, герила, побуна или оружана побуна, као и све оне снаге из безбедносног сектора једне државе чија је обавеза да се супротставе носиоцима побуне, оружане побуне, герилцима или терористима. С обзиром на чињеницу да се питањем тероризма бави више наука и дисциплина, тј. да је питање сагледавања појма тероризма мултидисциплинарно, потребно је нагласити да је тероризам злочин у саставу корпуса злочина обухваћен међународним кривичним правом. *Међународно кривично право представља систем правних прописа који у себи садрже норме кривичног права које имају међународни карактер и норме међународног јавног права, усмерене ка кажњавању или примени других санкција према лицима одговорним за кривична дела, која су као таква означена као међународна.*¹

¹ Дефиниција Међународног кривичног права према аутору др Дарку Трифуновићу, *Нови облици тероризма у БиХ*, докторска дисертација, одбрањена 2007. године. Факултет безбедности Универзитета у Београду.

У групу кривичних дела, означених као међународна кривична дела, спадају, пре свега, злочини који су у надлежности Међународног кривичног суда у сагласности са чланом 5 Статута, а то су: ратни злочини, злочин против човечности, геноцид и агресија. Поред наведених, ту спадају и следећи злочини: узимање талаца, тероризам, злочини против међународно заштићених лица, злочин против службеника Уједињених нација и придруженог особља, злочин који врше плаћеници, злочин производње и стављање у промет наркотика, дрога и других психотропних супстанција, злочин против културне баштине и злочин против животне средине. Први озбиљан корак у борби против тероризма учињен је након убиства југословенског краља Александра и француског министра Бартоа у Марсеју, 9. октобра 1934. године, када је Француска и званично предложила оснивање Међународног кривичног суда. У одговору на француски предлог, Савет Лиге народа одлучио је да оснује комитет експерата који је имао задатак да изради предлог текста конвенције о спречавању злочина тероризма. Нацрт Конвенције о спречавању тероризма био је усвојен под насловом: „*Конвенција Лиге народа за спречавање тероризма*”.²

Тероризам, герила, побуна и оружана побуна

Без обзира на то што се сви слажу да је тероризам опасна друштвена појава, изражена у различитим формама кроз историју људског друштва, ни до данас нису израђени или усклађени јединствени ставови о овом питању. Анализом садржаја дефиниција тероризма може се закључити да су у већој или мањој мери заступљени следећи појмови: претња, насиље, сила, страх, политички аспект–ефект–циљ, психолошки ефект и неконтролисана реакција, насумичан избор мета и жртва, намерно испланирана и систематски организована акција, начин борбе и закључак да се ради о противправном акту.

Из наведених кључних елемената тероризма може се закључити да он представља противправни акт насиља усмерен против одређене државе са намером да се изазове страх или колективна штета, како би се остварио одређени политички циљ. Реч је о намераваној употреби силе, а тероризам се користи као начин борбе за остварење поменутих политичких циљева.

Све постављене дефиниције морају да разграниче и питања односа тероризма и других облика насиља, односа између тероризма посебно и герилског начина ратовања у смислу ослобађања од окупације, као и питања разграничења тероризма од обичног криминала. Узимајући у обзир циљ који терористи желе да постигну, треба одвојити и начине и средства која се користе у његовом остварењу. Зато са пажњом треба размотрити чињенице везане за један или више сукоба са употребом силе, заправо установити каква је природа сукоба у питању.

По правилу, сви сукоби се деле на: конвенционалне и неконвенционалне сукобе.

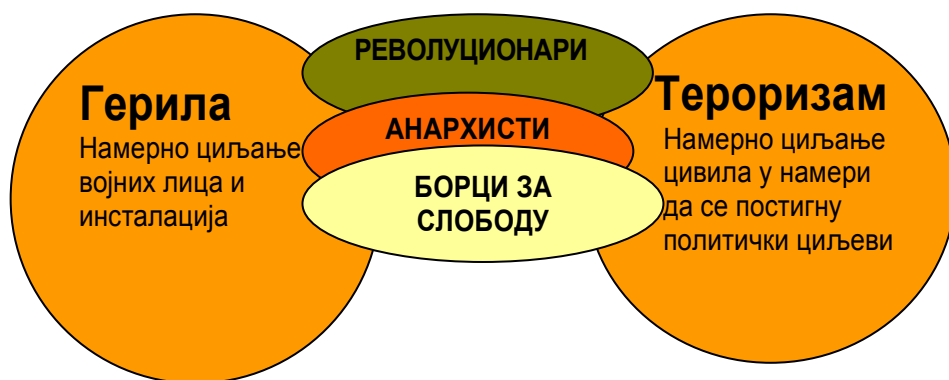
² UN Secretariat, *Historical survey of the question of international criminal jurisdiction*, стр.8-12, UN Doc.A/CN.4/7/Rev.1 (1994). Услед малог броја земаља потписница и брзог почетка Другог светског рата, Конвенција никада није ступила на снагу.

За изучавање природе тероризма важно је усмерити пажњу на неконвенционалне сукобе који се деле на герилско вођење рата и тероризам. Герилско вођење рата и тероризам коришћени су крајем Другог светског рата до данас, углавном од револуционарних покрета за ослобођење од колонијалних империја, али и од малих домородачких народа или група ради сецесије и сепарације једне или више територија.³ Терористичке акте предузимали су не само револуционарни покрети, већ и анархисти и борци за слободу. Све ове категорије прибегавале су примени или герилског начина ратовања или тероризма.

Кључна разлика између ова два начина насилног сукоба огледа се у чињеници да се код герилског вођења ратовања, намерно или циљно, као мете бирају војна лица и војне инсталације, како би се постигли политички циљеви. Насупрот томе, код тероризма се бирају мете напада: цивили – грађани и цивилне инсталације, како би се постигли политички циљеви. Терористи или герилци могу да имају потпуно исте политичке циљеве, али је разлика у избору различитих начина остварења. У оквиру политичких циљева, различите терористичке организације желе већином да постигну следеће:

1. промену политичког или другог друштвеног уређења или система;
2. анархизам или стварање хаоса;
3. револуцију – њихову промену структуре на власти;
4. национално ослобађање – ослобађање територије од стране окупације.⁴

Тероризам се традиционално везивао за групе или терористичке организације које су деловале на одређеној територији и које су биле мале, фокусиране на једну или неколико мета. Овакве групе, типа ЕЛА, „17. новембар”, ЕТА, ИРА итд. усмерене су на промену режима, сецесију територије или неке мање циљеве. Међутим, с појавом идеологије исламских терористичких група њихово деловање, посебно терористичких организација типа „Ал каиде” и сличних, проширило се на читав свет.

Графикон 1 – Теоријско одређење разлика између тероризма и герилског начина ратовања⁵

³ Sam Charles Sarkesian, *Revolutionary Guerrilla Warfare*, Precedent Publishing, Chicago, IL, 1975, pp.353-354

⁴ Boaz Ganor, „Defining Terrorism – Is One Man’s Terrorist and Another Man’s Freedom Fighter?”, *ICT*, June 25, 2001.

⁵ *Ibid.*

Кривични Закон Републике Србије у члану 311. дефинише оружану побуну као акте који су усмерени на угрожавање уставног уређења, безбедности или територијалне целовитости Републике Србије.⁶ Оружана побуна дефинише се као организован, оружан и насилан отпор грађана једне државе влади са основним циљем да свргну власт. Побуна подразумева и територијалне сепаратисте чији је циљ одвајање територије и спречавање вршења функције владе одређене државе на целој својој територији.⁷

Посебан проблем представља могућност да се побуна и оружана побуна могу тумачити на разне начине, почевши од безбедносног, политичког или у кривично-правном смислу. Недавни догађаји названи „Арапско пролеће” само још више указују на комплексност случаја у којем се велике групе грађана побуне против тренутне власти, а сама побуна у једном тренутку прерасте у оружану побуну са циљем да се свргне власт. За све безбедносне снаге и формације побуна грађана усмерена на свргавање власти представља један велики професионални, али и етички изазов. Ако говоримо искључиво о ситуацији која је описана као побуна грађана против диктаторске власти, као што је то био случај у низу арапских земаља Магреб, снаге безбедности једне државе имају обавезу да заштите владајући поредак, као и уставно уређење земље, али то истовремено значи да морају да реагују против велике већине својих грађана.

Улога снага безбедности у одбрани против тероризма, побуна и оружаних побуна

Снаге безбедносне формације једне државе у оквиру својих редовних обука и едукације оспособљене су да делују у случају побуне или оружане побуне једног дела становништва, једне или више организације, групе или група, у случају недозвољених демонстрација политичких удружења и странака. Међутим, оне нису обучене нити припремљене за случајеве кад се већи део популације укључи у побуну⁸. Да ли је законодавац предвидео ситуацију која је већ виђена у свету, али и на нашим просторима? Ова или сличне ситуације морају се законски дефинисати како се снаге безбедности, у које спада и Војска, не би могле злоупотребити, а њени припадници довести у позицију неизвесности, кривично-судског прогона и политичког реваншизма.

У извођењу наставе и у наставним програмима из поља безбедности не разматрају се наведена или слична догађања. Дилема о улози и позицији коју имају безбедносне снаге у ситуацији општенародне побуне и тоталног хаоса веома је актуелна. Оправдано се поставља питање да ли су службе безбедности заправо таоци или жртве једне овакве или сличне ситуације? Да ли би могли да замислимо у каквој би се позицији нашао нпр. Војска Србије и њени припадници у таквим околностима? Такође, и у другим случајевима у Републици Србији постоје дилеме ко и

⁶ *Кривични закон Републике Србије*, („Сл. гласник РС”, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014) http://www.paragraf.rs/propisi/krivichni_zakonik.html

⁷ Theodore H. Moran, Gerald T. West, Gerald-Keith Martin, *International Political Risk Management - Needs of the Present, Challenges for the Future*, The World Bank Publication, Washington D.C. 2008, p. 24.

⁸ Darko Trifunovic, *Security Studies-Synthesis between Academy and Practice*, Contemporary Military Challenges, Ministry of Defense, Republic of Slovenia, 2014. p. 34.

под каквим околностима ангажује одређене безбедносне снаге када је у питању терористички напад, побуна или оружана побуна? Исто тако, када се ради о терористичкој претњи, поставља се питање ангажмана одређених безбедносних снага и формације, тј. питање ко заправо доноси одлуку, чија је надлежност итд? У Републици Србији постоји велики број специјалних јединица у различитим војно-полицијским формацијама, које у оквиру својих надлежности имају и борбу против тероризма или оружане побуне. У саставима МУП-а Републике Србије постоје три такве јединице: САЈ – Специјална антитерористичка јединица, ПТЈ – Противтерористичка јединица и Жандармерија. Војска Србије у свом саставу има Специјалну бригаду и Војну полицију.

Од велике важности је законски дефинисати улогу Војске Србије као и Полиције, како би се утврдило ко и када, тј. у којим ситуацијама дејствује. Такође, уколико се догоди да се истовремено ангажују војно-полицијске јединице у заједничкој операцији треба знати ко преузима команду и води рачуна о координацији рада, узимајући у обзир све специфичности тј. различитости које постоје између војних и полицијских структура.

С обзиром на то да кривично дело побуне подразумева најмање две радње – сецесију дела територије или побуну против власти и актуелне владе, ово кривично дело може бити почињено тако да крајњи циљ буде сецесија територије и свргавање актуелне власти. Истовремено, кривично дело оружане побуне може бити извршено и у стицају са другим кривичним делима, као што је тероризам. У случају побуне или оружане побуне, када говоримо о територији Републике Србије, надлежност преузимају превасходно безбедносне снаге које су према свом устројству и обуци намењене за таква дејства. Војска Србије је у корпусу таквих снага, али је према својој снази она главна оружана сила, тако да стално постоји бојазан погрешне процене употребе Војске и примене прекомерне силе. Током „Арапског пролећа“ тадашње власти Бахреина, Либије, Египта, Ирака и Јемена користиле су армију и тешко оруђе, укључујући и тенкове против демонстраната.⁹

Околности у којима би се могли наћи припадници Војске Србије, као што је општенародна побуна, нпр. против режима на власти, те могући ангажман Војске Србије, отвара не само професионална већ и етичка питања која морају бити унапред дефинисана. Не тако давно, режим Слободана Милошевића наредио је употребу војске против народа у познатим демонстрацијама од 9. марта 1991. године.¹⁰ Припадници Војске морали су по наређењу да штите Владу и режим на власти, али истовремено да се супротставе сопственом народу. Режим није успео да пронађе политичко решење са својим опонентима, као што није успео да са свим службама, од МУП-а РС до ДБ (Државне безбедности), сузбије побуну, па је, као крајње решење, донета одлука о употреби Војске.¹¹ Побуна против Милошевића и његовог режима употребљена је касније као један од изговора албанских сепаратиста на Косову и Метохији да 1998. године покрену читав низ унапред испланираних операци-

⁹ Abbas Kadhim, *Governance in the Middle East and North Africa: A Handbook*, Rutledge, New York, US.2013.p.42

¹⁰ Види више: Sir Adam Roberts, Timothy Garton Ash, *Civil Resistance and Power Politics: The Experience of Non-violent Action*, Oxford University Press, New York, 2009.

¹¹ Daniel L. Bethlehem, Marc Weller, *The 'Yugoslav' Crisis in International Law: General Issues – Part I*, Cambridge University Press, New York, US, 1997, p.XXVI

ја ради ширења великоалбанских идеја, сепаратизма и, на крају, геноцида над не албанским становништвом.¹² Милошевићеви политички опоненти још једном су довели у питање његов режим на демонстрацијама 5. октобра 2000. године. Ове демонстрације прерасле су у општенародну побуну. Том приликом Слободан Милошевић затражио је од Војске да се ангажује, али је војни врх, упркос наређењу, одлучио да се не ангажује против побуне великог броја грађана.¹³

Побуне у међународним односима

И у међународним односима познати су примери грађанских побуна против власти, било да се ради о унутрашњим политичким неслагањима или о побунама против тзв. „марионетских влада”. Један од таквих примера догодио се у Мађарској. Побуна у овој земљи, која је прерасла у револуцију из 1956. године, почела је као спонтано окупљање револтираних грађана широм државе против одлука владе ове земље у вези са владавином комунистичко-бољшевичког Совјетског Савеза (СССР-а). Општенародне демонстрације у Мађарској нису биле само опасне по тадашњи мађарски марионетски режим, већ су претиле и читавом СССР-у, чије су снаге предвођене Русима избациле нацисте, али истовремено окупирале већи део источне Европе.¹⁴ Револт грађана почео је након што су снаге државне безбедности тадашње Мађарске (ÁVH) отвориле ватру на групу студената који су хтели да заузму зграду радио-станице.¹⁵ Неколицина студената је страдала и више њих је рањено, што је додатно разбеснело окупљене грађане, те су од тог тренутка отпочеле масовне демонстрације широм Будимпеште, које су се касније прошириле на читаву земљу. Иако су демонстранти успели да збаци просовјетску власт и успоставе ред и мир, те нормализују ситуацију, совјетски комунистички Политбиро доноси одлуку, 4. новембра 1956. године, да са јаким снагама изврши инвазију на Мађарску. Будимпешта, као и остали градови, били су окружени јаким војним формацијама совјетских трупа. До јануара 1957. године Мађарска је окупирана. Совјети су, на челу са руским снагама, поставили марионетску владу, која је наредних 30 година ову земљу довела до ивице пропасти. Сличан сценарио и судбина задесила је Чехословачку 1968. године.¹⁶

У случајевима Мађарске, тадашње Чехословачке и Пољске, побуне које су касније прерастале у оружане побуне против марионетских влада и спољне окупаторске силе, у то време СССР-а, биле су, ако се узму у обзир норме међународног

¹² Darko Trifunović: „*Ethnic conflict and violence: Genocide against Roma in Kosovo and Metohija*”, International Strategic Studies Association, Alexandria, US, 2012.

¹³ *Тешко наслеђе Војске*, Данас, http://www.danas.rs/danasrs/feljton/tesko_nasledje_vojske_srbije.24.html?news_id=172576, приступљено 2. 3. 2015. године.

¹⁴ Erwin A. Schmidl, László Ritter, *The Hungarian Revolution 1956*, Osprey Publishing, Oxford, UK, 2006, pp. 5–11

¹⁵ Csaba Békés, Malcolm Byrne, M. János Rainer, *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents* Central European University Press, Budapest, Hungary, 2002, pp. XXXV–XXXVIII

¹⁶ Edmund Jan Osmańczyk, *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements: T to Z*, New York, US, 2003, p.2400

права, заправо, ослободилачког карактера. Часна побуна против тиранске власти дозвољена је и Универзалном декларацијом о људским правима.¹⁷

Потпуно другачија је ситуација ако се ради о побунама дела становништва усмерених на сецесију и сепаратизам, те када се, као једна од метода борбе, користи и тероризам. То су случајеви који су потресали Балкан, а чији су актери Албанци који живе ван матице Албаније. Побуне у Србији (Косово и Метохија), централној Србији (Прешевска долина), Бившој Југословенској Републици Македонији, као и проблеми у Црној Гори и Грчкој указују на општеприсутне аспирације креирања тзв. „Велике Албаније”. Показало се да Албанци имају проблеме са свим народима са којима долазе у контакт, а поставља се и питање природе и основа тих проблема.¹⁸ Да ли се, ипак, ради о повезивању територија на којима живе етнички Албанци у тзв. Велику Албанију? Етнички мотивисана сецесија територије или делова територије представља велики политички изазов који, уколико се не реши политичким средствима, отвара могућност примене силе ради спречавања сецесије. Како и на који начин снаге безбедности Србије могу да се ангажују у случајевима сличним Косову? Зашто се важећа Резолуција 1244 Савета безбедности, која у тачки 6. предвиђа повратак одређеног броја српских снага безбедности на Косово и Метохију, не спроводи у дело?¹⁹ Да ли немири на југу Србије у којима учествују лидери локалних Албанаца представљају посебан безбедносни комплекс са којима се сусреће Република Србија и за који нема решења? Стална тензија у Рашкој области (Санџак) коју изазивају поједини верски лидери српских муслимана и недавно одржан „марш зелених кошуља”, такође представљају безбедносни изазов за снаге безбедности Србије. Отворено и све чешће се поставља питање да ли је Република Србија спремна на овакве безбедносне изазове и да ли је у могућности да заштити све своје грађане? Одлазак великог броја грађана Србије муслиманске вероисповести у земље захваћене верским сукобима, као што су Сирија и Ирак, те учешће у борбеним дејствима у којима и страдају, упућује на чињеницу да на територији Републике Србије постоји и несметано делује читав механизам регрутације и слања џихад-ратника. Према извештају Центра за борбу против тероризма америчке војне академије Вест Поинт, од 30. јуна 2014. године, између 2012. и 2013. године, оцењује се да је између 218 и 654 џихадиста пореклом из Албаније (50–90), Босне (50–330), Косова (80–150), Македоније (6–12), Црне Горе (2) и Србије (Санџак 30–70) отишло да се бори у Сирији.²⁰ Посебно забрињава чињеница да су џихадисти етнички Албанци са Косова и Метохије у Ираку извели прве самоубилачке терористичке нападе.²¹ Човек опасан експлозивом и са намером да разнесе себе и друге најопасније је оружје на свету. Тенденције за сецесијом етничке заједнице, у

¹⁷ Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, US, 1999, p. 312.

¹⁸ Petar V. Grujić, *Kosovo Knot*, Dorrance Publishing, Pittsburgh, PA, US, 2014, p.265.

¹⁹ Resolution 1244 Security Council United Nations, *Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999*, <http://www.nato.int/kosovo/docu/u990610a.htm>

²⁰ Foreign Fighters from the Western Balkans in Syria, by Timothy Holman, *Combating Terrorism Center, West Point Military Academy, June 30, 2014*, <https://www.ctc.usma.edu/posts/foreign-fighters-from-the-western-balkans-in-syria>

²¹ *The boy from Kosovo who grew up to be a suicide bomber*, by Linda Pressly, BBC, 8 October 2014, <http://www.bbc.com/news/magazine-29524402>

овом случају Албанаца, и стварање проблема свим околним државама и народима у ситуацији када се један део албанске популације убрзано верски радикализује до те мере да су у стању да изводе терористичке самоубилачке нападе, представља међународни проблем који се мора решавати у оквиру читаве међународне заједнице. У решавање овог проблема не треба да буду укључене само снаге безбедности једне или више земаља већ и све друге структуре државе, од дипломатије, цивилног сектора, не владних организација итд. Посебну пажњу треба посветити процесу дерадикализације исламских фундаменталиста и џихадиста. Неопходно је, такође, укључивање локалних лидера у политичке процесе, као и отварање сталног дијалога са религијским лидерима српских муслимана и Албанаца ради њихове еманципације, али и директне одговорности за све оно што се дешава у њиховим срединама, а усмерено је на рушење државног поретка или против живота грађана.

Закључак

Борба против побуњеника или терориста у међународним оквирима захтева један шири приступ проблему и спровођење различитих мера. Пре свега, то подразумева борбу против директних извора и оних актера који омогућавају активности терориста и побуњеника у које спадају и tzv. „државе спонзори тероризма”. Да би се држава успешно супротставила терористима и побуњеницима битно је сагледати међународни положај, окружење и околности у којима се налази као и начин на који могу да се спроведу све оне мере које су у сагласности са глобалном стратегијом за борбу против тероризма Уједињених нација.²² Поред снага безбедности које учествују у директној борби против тероризма и побуњеника, одговор државе мора да садржи и одређене форме политичких притисака не само на директне актере већ и на све оне који на било који начин помажу. Тако, на пример, иако је Саудијска Арабија означена као „држава спонзор тероризма”, власти Републике Србије ништа не чине да спрече ову државу да на територији Републике Србије граде исламске верске објекте чија је једна од намена радикализација постојећег муслиманског становништва.²³ У Саудијској Арабији не само да је забрањено да се граде хришћанске цркве већ је велики муфтија ове земље Абдул Азиз бин Абдулах 2012. године наредио својим декретом да се морају срушити све цркве на Арабљанском полуострву, те да се не може толерисати ниједна религија сем ислама.²⁴

Такође, битан сегмент је и стање у којем се налази друштво једне државе. Појаве као што су корупција, ауторитарни режими и одсуство демократије чине једну државу изузетно рањивом, јер у таквим околностима не функционишу њене институције. У литератури је познат термин „пропале државе” који означава управо овакво стање хаоса које је идеално за деловање терориста и побуњеника. Зато и не чуди да су се управо велике побуне данашњице дешавале у земљама са ауторитарним режимима

²² United Nations – *Global Counter Terrorism Strategy*, Un, 2006. <http://www.un.org/en/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml>

²³ Gautam Maitra, *For Whom the Bell Tolls: America Or the Jihadists?* Trafford Publishing, Bloomington, IN, US, 2009, pp.129-30.

²⁴ F William Russell, William F. Russell, *Islam: A Threat to Civilization*, Sarasota, FL, 2013, Chapter III.

и земљама чије су институције уништене корупцијом. Нажалост, једна од земаља која се тако третира у неким круговима је и Република Србија, чија је економија уништена дугогодишњом системском корупцијом и која није у стању да, како се сматра, адекватно заштити своје грађане у случају неке озбиљније кризе.

Литература

- [1] Дарко Трифуновићу, *Нови облици тероризма у БиХ*, докторска дисертација, одбрањена 2007. године. Факултет безбедности, Универзитет у Београду
- [2] UN Secretariat, *Historical survey of the question of international criminal jurisdiction*, стр. 8-12, UN Doc. A/CN.4/7/Rev. 1 (1994).
- [3] Sam Charles Sarkesian, *Revolutionary Guerrilla Warfare*, Precedent Publishing, Chicago, IL, 1975.
- [4] Boaz Ganor, "Defining Terrorism – Is One Man's Terrorist and Another Man's Freedom Fighter?", *ICT*, June 25, 2001.
- [5] Theodore H. Moran, Gerald T. West, Gerald-Keith Martin, *International Political Risk Management – Needs of the Present, Challenges for the Future*, The World Bank Publication, Washington D.C., 2008.
- [6] Darko Trifunovic, *Security Studies-Synthesis between Academy and Practice*, Contemporary Military Challenges, Ministry of Defense, Republic of Slovenia, 2014.
- [7] Abbas Kadhim, *Governance in the Middle East and North Africa: A Handbook*, Rutledge, New York, US., 2013.
- [8] Sir Adam Roberts, Timothy Garton Ash, *Civil Resistance and Power Politics: The Experience of Non-violent Action*, Oxford University Press, New York, 2009.
- [9] Daniel L. Bethlehem, Marc Weller, *The 'Yugoslav' Crisis in International Law: General Issues – Part I*, Cambridge University Press, New York, US, 1997.
- [10] Darko Trifunović: „Ethnic conflict and violence: Genocide against Roma in Kosovo and Metohija”, International Strategic Studies Association, Alexandria, US, 2012.
- [11] Erwin A. Schmidl, László Ritter, *The Hungarian Revolution 1956*, Osprey Publishing, Oxford, UK, 2006.
- [12] Csaba Békés, Malcolm Byrne, M. János Rainer, *The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents* Central European University Press, Budapest, Hungary, 2002.
- [13] Edmund Jan Osmańczyk, *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements: T to Z*, New York, US, 2003.
- [14] Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, US, 1999.
- [15] Petar V. Grujić, *Kosovo Knot*, Dorrance Publishing, Pittsburgh, PA, US, 2014.
- [16] Gautam Maitra, *For Whom the Bell Tolls: America Or the Jihadists?* Trafford Publishing, Bloomington, IN, US, 2009.
- [17] F William Russell, William F. Russell, *Islam: A Threat to Civilization*, Sarasota, FL, 2013.